

RECENZE

Bankowicz Marek – Kubát Michal. Co je politika a jak ji zkoumat? Politická věda Giovanniho Sartoriho. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2021, 148 s.

Ač by právníkům mohlo být povědomé spíše jméno *Giovanni Sartor*, sám patřím k těm, kteří by se ještě před pár lety ujišťovali, zda u zapsaného příjmení nejde o překlep, jelikož měl autor (v naší literatuře typicky *Tomáš Sobek*) jistě na mysli *Giovanniho Sartoriho*. V prvním případě jde o šedesátníka zabývajícího se především právní informatikou, v případě druhém o titána politické vědy, který před několika lety zesnul ve věku jako by naznačujícím, že pil z pramene dlouhého života, jež zasvěcenci ukrývají někde v nitru budovy pražské právnické fakulty.

Dokud se krátce po 2. světové válce v mezinárodním kontextu definitivně neetablovala politologie jako samostatná akademická disciplína, vzdělávali se její reprezentanti primárně buď v právu, anebo v sociologii a filosofii. *Giovanni Sartori* patřil k těm druhým, přesto jeho dílo, a to i to snadno dostupné českému čtenáři, promlouvá rovněž k právníkům. Ústavní právo totiž čerpá z tisíciletého vývoje politického myšlení, recipuje jeho klíčové ideje a doktríny (demokracie, suverenita, omezená vláda, odpovědná vláda, svoboda, rovnost...), reglementuje stěžejní politické instituce a instituce (volby, politické strany), jsoucí prvořadým předmětem zkoumání empirické politické vědy, a také vytváří soubor vrcholných státních orgánů ve vztazích, jež opět politická věda třídí do různých modelů (forem vládnutí) s odhadnutelným systémovým projevováním. A to vše jsou mj. *Sartoriho* témata. I kdybychom pominuli jeho *Strany a stranické systémy* (česky 2005), zůstane *Srovnávací ústavní inženýrství* (česky 2001) a na Slovensku vydaná *Teória demokracie* (1993). Už proto je možné kvitovat s povděkem vydání útlé knihy představující něco jako „úvod do *Sartoriho*“.

Knížka je dílem autorského tandemu dlouholetých přátel *Marka Bankowicze* a *Michala Kubáta*. *Marek Bankowicz* je autorem polským, usídleným v Krakově, díky překladatelskému nasazení právě *Michala Kubáta* však měli i čeští čtenáři možnost seznámit se s několika jeho pracemi (*Demokraté a diktátoři*, *Státní převrat*, *Kritikové marxismu*). *Michal Kubát* je rovněž zavedeným autorem celé řady knižních publikací, z posledních let stojí za připomenutí především *Současná česká politika: Co s neefektivním režimem? a Kdo vládne Česku?* (společně s *Milošem Brunclíkem*). Spolu s knihou nejnovější se vyznačují hutným stylem, informačním a myšlenkovým bohatstvím, avšak také rozsahem, jenž je činí atraktivními i pro studenty a jiné čtenáře, jejichž srdce pro politologii tak úplně nebije.

Knihou čítá úvod, závěr a sedm tematických kapitol. Můžeme ji však přiblížit bez ohledu na systematiku.

První linkou je *Sartoriho* osobnost a styl jeho psaní. Během války se jako odvodový ročník 1924 po řadu měsíců ukrýval před odvodem do armády *Mussoliniho* zbytkové republiky a četl *Hegela*, *Gentileho*, *Croceho* a *Kanta*. Není ostatně jediným autorem, který dodatečně na léta nedobrovolného omezení osobní svobody vzpomínal současně jako na roky plodného útěku do sféry ducha. Jelikož se po roce 1945 na italských univerzitách uvolnilo mnoho míst kvůli odchodu fašistických profesorů, nebylo pro něj nesnadné nastoupit na akademickou dráhu. V 50. letech napsal knihy o autorech, jež pročetl a promýšlel za války,

postupně se však od filosofie a politické filosofie přesouval k budování politologie, jejímž se stal v Itálii prvním profesorem. Paradoxně totiž existovaly už mezi válkami politologické fakulty, avšak bez politické vědy: přednášelo se právo, historie, ekonomie, statistika nebo geografie. Od počátku 70. let začal přednášet v USA, kam se posléze na celých osmnáct let přestěhoval, aniž ovšem ztratil kontakt s italským akademickým i politickým světem (např. zůstal šéfredaktorem předního odborného časopisu). V roce 1994 se vrátil zpět do Itálie a pokračoval v dráze poučeného komentátora veřejného dění, v čemž zúročil polemickou povahu svého psaní – vždy psal proti jiným a jinému, přičemž ovšem odlišoval mezi tvůrčí kritikou a destrukcí. V knize je to názorně ukázáno na přístupu k velké postavě francouzské politologie *Maurici Duvergerovi*, s nímž u nás v 90. letech udržoval příležitostné kontakty *Zdeněk Jičínský*. *Sartori Duvergera* zastínil, podle svého soudu nepochybně i vyvrátil, přitom mu ale ve výzkumu politických stran za mnohé vděčil. Polemický styl psaní současně odkazoval k potřebě dobrého jazyka, neboť špatný jazyk vede ke špatnému myšlení. Odmítal proto natahování pojmů až po ztrátu jejich uchopitelného významu, kvantitativní výzkum, jenž by se rozhodně neměl stát únikem před analýzou problémů, spojoval s pevnými pojmovými základy, k ověřování tvrzení doporučoval jako stěžejní metodu užívat komparaci.

Přejdeme-li od osoby k dílu, *Sartori* sám spatřoval svůj přínos v politické teorii, metodologii a komparativní politologii. *Bankowicz* s *Kubátem* to nepopírají, používají však k výkladu trochu odlišný klíč. Nejdříve přibližují shora zmíněné knihy o velkých filosofech z 50. let, *Kantovi*, *Hegelovi* a *Croce*. V každé z nich se objevuje i právo: u *Kanta* jako limit vnějšího projevození svobody – spolu se státem představuje organizační rámec koexistence svobod různých lidí; v *Hegelově* případě v podobě vnější legality doplňující vnitřní mravnost; v *Croceho* úvahách v souvislosti s předmětem filosofie politiky (mj. právní stát) a empirické vědy o politice (mj. výzkum ústav).

Zájem o *Hegela* byl *Sartorimu* východiskem k pozdější kritice marxismu, zejména v odlišení a analýze mladého a starého *Marxe*, filosofa a ideologa. Zmínit můžeme jeho charakterizaci ideje osvobození člověka v komunismu za ideál venkoncem libertariánský nebo poukaz na *Leninův* posun důrazů od proletariátu k avantgardní straně. Rozbor marxismu využívá i v psaní o diktatuře, jež je sice útržkovitě, přesto vede oba autory k představení nástinu obecné teorie diktatury.

Na rozdíl od institucionalizované diktatury římské zdůrazňuje *Sartori* jako její obecný rys uchvácení moci a vládnutí násilím či hrozbou jeho použití. Z historického hlediska odlišuje antické tyranie, mimoevropské despotie a právě diktatury jako absolutistické nemonarchie. Autoritarismus a totalitarismus představuje jako dva druhy diktatury, buď omezené jen na politickou sféru, anebo ve jménu a pomocí ideologie plně kontrolující celou společnost. Podle intenzity, cíle, původu a ideologického profilu zpracovává i další typologie (diktatura prostá, cézarská a totalitární; revoluční, konzervativní, reakční a paternalistická; politická, vojenská a byrokratická; ideologická a neideologická apod.). Ač jsme dnes v naší části světa konfrontováni spíše s různými režimy hybridními, přesto vývoj v četných jiných regionech ukazuje užitečnost rozpoznávání a odlišování režimů nedemokratických a demokratických, neboť rozhodně nelze říci, že by demokracie všude vzkvétala, natožpak demokracie liberální.

Bylo-li třeba teorii diktatury rekonstruovat, teorii demokracie zpracoval a opakovaně revidoval *Sartori* sám. Pojímá ji jako teorii empiricko-normativní, jež zjišťuje, jak demokracie funguje a jak by fungovat měla. Demokracii jako „dobré slovo“ vymezuje takto: „*Demokracie je vírou v rozumného člověka, který dokáže sám sobě vytvořit dobré spole-*

čeství a vládnout mu.“ Teorie demokracie je sice jen jedna, má však složku hodnotovou a složku praktickou. Mezi starověkou a moderní demokracií spočívá zásadní rozdíl v zahrnutí reprezentace, tedy „zastupitelské transmise moci“. Když autoři shrnují tuto část *Sartoriho* úvah, činí tak těmito slovy: „*Podstatou demokracie tedy není to, že vládne většina, ale to, že většina je pečlivě kontrolována a kritizována menšinami.*“ Z toho také plyne sblížení demokracie s právním státem, respektive s *rule of law*. Podobně jako *Karl R. Popper* zdůrazňuje i *Sartori* u demokracie prvky kontroly a institucionalizované změny vlády cestou voleb, mezi nimiž lid působí jako „spící obr“. Při absenci kompetentních hyperobčanů mohou být prvky přímé demokracie nanejvýše doplňkem zastupitelského systému. Poukaz na kvality nás, občanů, je projevem realismu, k němuž se *Sartori* hlásí: všimějme si, jak věci fungují, místo hledání racionální až racionalistické esence toho či onoho jevu. Avšak právě proto, že máme být realisty, nemůžeme smlčet význam hodnot a ideálů pro lidské jednání a pro demokratickou praxi. Koneckonců i procedury demokratického vládnutí nějaké hodnoty reflektují, jakkoliv na to můžeme mít tendenci zapomínat. Návrat ke kořenům by tak měl vést mj. k zajištění vnímavosti vůdců, kteří samozřejmě mají mít sami představu, kam a proč chtějí své podporovatele vést, nemohou se však stavět hluchými k jejich požadavkům, přáním a potřebám. Bez vnímavosti (citlivosti) vytváříme pod demokratickou kulisou elitářskou diktaturu.

Kapitola o demokracii končí jednak poukazem na význam demokratických institucí i kvality lidu (informovaného, aktivního), jež zdůvodňuje u nás poněkud podceňovaný koncept občanského vzdělávání, jednak kritikou televize a internetu coby médií „obrázkové kultury“ představující určité opositum abstraktnímu a racionálnímu myšlení demokracie.

S demokracií souvisejí i další dvě klíčová témata. Jelikož není zastupitelského systému bez politických stran, je důležitý jejich výzkum. A právě ten představuje snad nejobecněji uznávaný *Sartoriho* přínos, jak v analýze typů politických stran objevujících se v historickém vývoji, tak zejména v kontextu stranických systémů. Všimá si počtu politických stran v systému i míry jejich vzájemné ideologické polarizace. To umožňuje zkoumat stupeň fragmentace stejně jako vzdálenosti, respektive nepřátelství v systému.

Strany a stranické systémy představují spolu s volebními systémy a uspořádáním vládních institucí tři základní faktory chápání politického systému jako stroje s motory, jejichž dílčí selhání jsou vzájemně kompenzovatelná. Celý mechanismus musí fungovat, tj. musí být schopen vládnout. V tom hraje roli to, nakolik jsou politické strany disciplinované, kdo kontroluje je a co kontrolují ony, jsou-li voliči regionálně koncentrovaní, jakou roli v politickém uspořádání hrají armáda a soudy apod. Součástí tohoto tematického okruhu je i debata o poloprezidentském režimu a polemika s *Arendem Lijphartem* o modelech demokracie.

Je vcelku zřejmé, že na takto útlou knihu je dotčených témat mnoho; a mohlo by jich být ještě více. Nejsou ostatně analyzována v úplné souměrnosti, neboť v míře pozornosti se projevují i preference obou autorů. Nepochybně však dobře slouží jako upoutávka k samostatnému studiu původních *Sartoriho* prací, konceptů a myšlenek. Navzdory době plynoucí od jejich vzniku pořád ještě slouží k chápání světa, v němž žijeme. Snad i proto stojí za připomenutí v *Právnicku*.

Jan Kysela*

* Prof. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., DSc. Právnická fakulta Univerzity Karlovy a Kancelář Senátu. E-mail: kyselaj@prf.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6034-628X>.